

Dette er kapittel 2 i studieboka
«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».
Øvrige kapitler kan lastes ned fra
<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>

KAPITEL 2.

STATEN OG DEN OFFENTLIGE VIRKSOMHETEN

2.1. Den offentlige sektoren og kjerna i staten

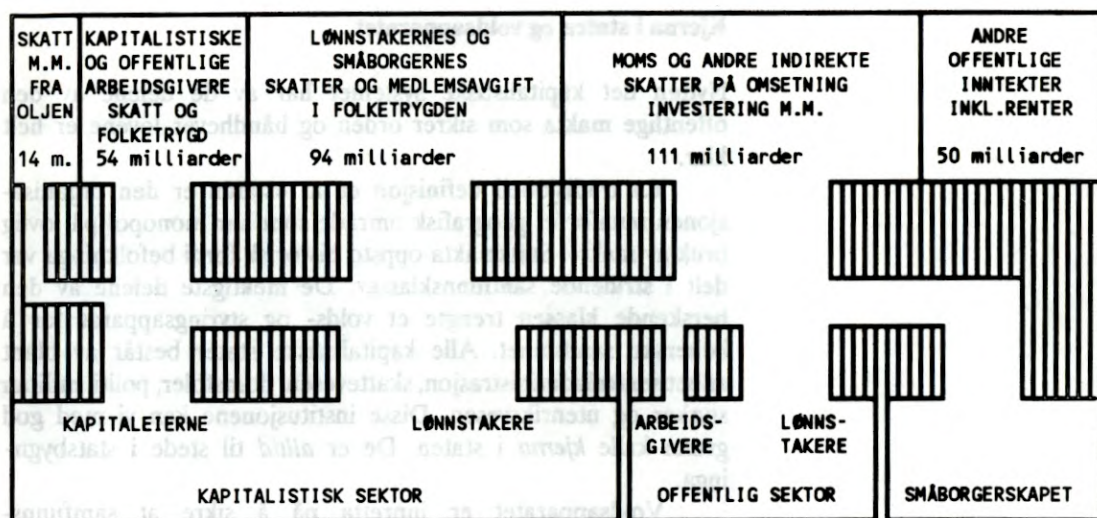
Størrelsen på den moderne statsmakta

Som vi så i forrige kapitel, var det offentlige i slutten av 80-åra arbeidsgiver for mer enn 400 000 årsverk, omlag hvert fjerde årsverk i yrkeslivet. Dessuten har statseid kapitalistisk virksomhet minst 100 000 lønnstakere. Godt over en halv million arbeidstakere får altså lønna si fra det offentlige. I tillegg er mange hundretusener økonomisk avhengig av staten. I 1987 var det ialt over 900 000 som mottok alderstrygd, uføretrygd og andre trygder!

Den offentlige virksomheten til staten, fylkeskommunene og kommunene griper altså inn i enorm målestokk i samfunnslivet. De offentlige inntektene og utgiftene tar en stor andel av pengestrømmene i samfunnet. I 1987 var bruttonasjonalproduktet nesten 560 milliarder kroner. Offentlig forvaltning hadde inntekter på omkring 320 milliarder kroner. Omlag 80 milliarder ble brukt til lønnsutgifter. Resten gikk til andre driftsutgifter, til å nedbetale lån, til pensjoner og trygder, subsidier til næringsvirksomhet osv.

Kapitalismen og de offentlige utgiftene

Administrasjon, tjenesteyting og annet som den offentlige sektoren driver, er ikke finansiert ved salgsinntekter, slik kapitalistisk virksomhet er. Som figuren viser, blir den offentlige sektoren finansiert ved å trekke inn verdier fra de andre

Finansiering av offentlig virksomhet. (Anslått for 1987)

sektorene i samfunnet. Oljeselskapene og andre kapitalistiske bedrifter betaler en del av statsutgiftene, litt i direkte skatter, men mest som arbeidsgiveravgift til Folketrygden. Lønnstakerne og andre yrkesaktive betaler svære summer i inntektsskatt og medlemsavgifter til Folketrygden. Momsen (20% avgift på kjøp og salg) er en av de største inntektskildene til det offentlige, og andre avgifter (på biler f.eks.) bidrar også til det offentlige inntekter.

I realiteten trekker den offentlige sektoren økonomiske verdier ut av næringslivet, i hovedsak fra den kapitalistiske sektoren, siden den dominerer samfunnsøkonomien. Bedriftenes profitt hadde blitt større om de slapp å betale skatter, omsetningsavgifter, og avgifter til Folketrygden. Om lønnstakernes skatter var lavere, kunne bedriftene slippe unna med mindre lønnsutgifter.

Hvorfor har den herskende klassen bygd opp statens virksomhet i sånt omfang, når den er en belastning på kapitalens profitt? Årsaken er i korthet at borgerskapet trenger en svær offentlig sektor. Den herskende økonomiske klassen trenger felles organer for å ivareta sine samlede interesser. Den trenger en organisasjon som sikrer den politiske kontrollen i samfunnet, som legger forholdene til rette for kapitalistisk virksomhet, og som tar seg av de problemene som den enkelte kapitalist ikke er istand til å håndtere sjøl.

Derfor har borgerskapet en tvetydig holdning til den offentlige sektor. De ønsker at den skal være billig, slik at mest mulig verdier blir bevart direkte under kapitaleiernes kontroll. Men borgerskapets fremste talspersoner innser godt at de offentlige virksomhetene i overveldende grad er i deres interesse.

Kjerna i staten og voldsapparatet

Nytten det kapitalistiske systemet har av de delene av den offentlige makta som sikrer orden og håndhever lovene er helt klar.

En tradisjonell definisjon er at «staten er den organisasjonen innafor et geografisk område som har monopol på lovlig bruk av makt». Statsmakta oppsto historisk fordi befolkninga var delt i stridende samfunnssklasser. De mektigste delene av den herskende klassen trengte et volds- og styringsapparat for å beherske samfunnet. Alle kapitalistiske stater består av blant annet sentraladministrasjon, skattevesen, domstoler, politi, militære styrker og utenriksvesen. Disse institusjonene kan vi med god grunn kalle *kjerna* i staten. De er *alltid* til stede i statsbygninga.

Voldsapparatet er innretta på å sikre at samfunnsordninga ikke blir undergravd, ved å:

1) *Beskytte samfunnssystemet.* Under kapitalismen vil det i hovedsak bety å beskytte borgerskapets samfunnsposisjon mot arbeiderklassen. Militærmakta og politiet skal hindre opprør og revolusjon. Lovenes utforma på basis av den kapitalistiske samfunnsordninga, med regler om eiendomsrett, styringsretten til kapitaleierne over de ansatte, med innskrenkninger i streikeretten, forbud mot oppviglersk agitasjon osv. Derfor blir samfunnssystemet i vanlige perioder beskytta ved å håndheve lovene. I endel situasjoner kan voldsapparatet gripe inn og kontrollere samfunnsordninga ved åpen voldsbruk uten noen lovhjælp (som i Hellas 1967, Chile 1973, for eksempel).

2) *Beskytte det nasjonale borgerskapets regime mot trusler utenfra.* Her er de militære styrkene dels forsvarsstyrker mot invasjon, dels angrepsstyrker.

Vanligvis forsvaret det statlige voldsapparatet samfunnsordninga på ordre fra statsledelsen. Men de overordna i Forsvaret og politiet tilhører det herskende borgerskapet, og vil derfor forsvare kapitalismen også ut fra sine egne klasseinteresser. Bare borgerlige regjeringer, eller regjeringer som vil ha et kompromiss med kapitalen, kan stole på lojalitet fra voldsapparatet. Om anti-kapitalistiske krefter vinner valg og erobrer statsledelsen, må de være forberedt på motstand og oppstand fra reaksjonære krefter som kontrollerer de væpna styrkene. Det viser mange historiske eksempler: Finland 1917, Spania 1936, Hellas 1967, Chile 1973. - Noen i Fremskrittspartiets Ungdom hevdet engang at det var riktig at de rike betaler mest skatt, ettersom de har mest å beskytte. De har følgelig forstått at voldsapparatet først og fremst er til for å forsvare de rikes eiendom!

3) *Opprettholde orden, beskytte eiendom, kontrollere kriminalitet.* Særlig politiet og rettsvesenet har denne oppgaven.

Det statlige voldsapparatet i Norge har mange ganger grepet inn i klassekonflikter for å sikre borgerskapets orden, også i de siste tiåra. Politiet har brutt streiker og blokader, og stoppet demonstrasjoner. Politiets overvåkningstjeneste har kartlagt radikale og venstreorienterte. Poliiti, hær, Heimevern, politireserven og andre statsorganiserte væpna grupper vil bli satt inn for å forsvare den kapitalistiske samfunnsorganiseringa, om nødvendig.

Den statsbygninga som har vokst fram i Norge på 1900-tallet er imidlertid langt mer enn voldsapparat og sentraladministrasjon. Den blir kalt en «*velferdsstat*». Den har stor *økonomisk betydning*, og den har en *demokratisk form*. Det er særlig disse tre sidene ved staten vi skal ta for oss i dette kapitlet.

STOPP OG TENK: Fins det eksempler på at borgerskapet i et moderne kapitalistisk land har bygd ned den offentlige sektoren?

2.2. Velferdsstaten

Et forførende ord

Statsmakta i land som Norge blir ofte kalt «*velferdsstater*», fordi den har utbygd stor aktivitet på områder som 1) utdanning, 2) helsestell, 3) boligtiltak, og 4) sosial trygghet (trygder, pensjonsordninger, fattighjelp). En stor del av de offentlig ansatte arbeider med slike virksomheter. I 1987 var det omlag 270 000 årsverk i offentlig undervisning, helse og sosialtjenester. Av de offentlige utgiftene på 330 milliarder kroner i 1989 vil ca 200 milliarder gå til det en regner som velferdsordningene (inkludert pensjoner).

«*Velferdsstaten*» er et forførende ord. Det gir inntrykk av at staten er et velferdsinstrument. Men staten er først og fremst en nødvendig organisasjon for den herskende klasse. I de følgende avsnittene skal vi analysere nærmere velferdsordningene: Hvorfor har de oppstått? Er de uttrykk for at den klassen som dominerer samfunnssystemet styrer ressursene til omsorg og livskvalitet, for at folk skal få det bedre? Noen hevder til og med at velferdsstaten beviser at arbeiderklassen har erobret kontroll over staten under kapitalismen. Eller er velferdsstaten bare en *tilpasning* til krav den moderne kapitalismen stiller?

Kronologisk oversikt over offentlige velferdsordninger

1889: Obligatorisk 7-års folkeskole for å gi kunnskaper og skjerpe den ideologiske kontrollen over vanlige folks barn.

1909: Sykeforsikring for arbeidere og funksjonærer, dvs. lønn og fri legehjelp som skulle avhjelpe nød for sjukdomsramma familier.

1936: Alderstrygd innført (mange kommuner hadde innført det fra før) som blant annet skulle gjøre eldre uavhengige av å bli forsørget av barna sine.

1938: Statlig arbeidsløshetsforsikring.

1946: Husbanken oppretta, som skulle gi billige lån til vanlige folks hus.

1946: Barnetrygden skulle gi lettere økonomi for barnefamiliene, først for de med to eller flere barn, fra 1970 også trygd for 1. barn.

1947: Bostøtteordninger for familier med to og flere barn, seinere utvidet flere ganger.

1949: Statens lånekasse for utdanning oppretta for å gjøre utdanning mulig for ungdom uten rike foreldre.

1964: Lov om sosial omsorg (avløste tidligere tilsvarende lover, og er seinere blitt endra), som blant annet gir kommunene plikt til å understøtte folk uten inntekt (sosialhjelp).

1966: Folketrygden oppretta, som etterhvert samla alderstrygd, uføretrygd, sykestrygd, enke- og morstrygd, yrkesskadetrygd, arbeidsløshetsstrygd m.m.

1969: Lov om obligatorisk 9 års skolegang.

1969: Sykehusloven ga fylkene ansvar for å bygge og drive sykehus, og statens finansieringsordninger førte til utbygging av flere sjukehus. Seinere har staten stramma inn, som bl.a. har ført til at antall senger i vanlige sjukehus har gått ned fra 20 200 i 1976 til 18 400 i 1985.

1977: Arbeidsmiljøloven, som ga ansatte større formelle retter i å vokte over arbeidsmiljøet.

1984: Kommunehelseloven øker det offentlige ansvaret for primærhelsetjenesten, som blir plassert hos kommunene.

Kravene fra veksten i kapitalismen (akkumulasjonen)

Velferdsstaten har vokst fram som et resultat av flere tendenser. En hovedtendens består i at *statsmakta tar på seg oppgavene med å framskaffe den arbeidskrafta de kapitalistiske bedriftene trenger*. Kapitalismen er et ekspansivt, økonomisk system, der antallet arbeidere og kvalifikasjonene deres er en viktig ressurs. Arbeidskrafta trenger kunnskaper og fysisk og psykisk styrke. Etterhvert som kapitalismen utvikler seg, blir disse kravene større. Arbeiderne må kunne lese, de må ha spesielle ferdigheter og tekniske kunnskaper, og de må ha god helse som gjør dem stabile og energiske.

For hver enkelt kapitalist er det uoverkommelig å påta seg sikringa av helse og opplæring. Derfor har statsmakta og den offentlige virksomheten helt fra kapitalismens gjennombrudd organisert helsestell og utdanning.

Også fattighjelp (idag: sosialhjelp) og arbeidsløshetsstrygd må bli sett i dette perspektivet. Den økonomiske understøttinga holder liv i de som for tida ikke kan forsørge seg sjøl ved salg av arbeidskrafta si. De arbeidsløse er en «reserve-armé» av arbeidere. Den er nyttig for kapitalismen, fordi den betyr at det alltid er arbeidere rede som kan hentes om kapitalistene trenger flere ansatte. Understøttinga (arbeidsledighetsstrygda, sosialhjelpen) er alltid lav, lavere enn inntektene til lavtlønte. Ellers ville den konkurrere med lønningene og gjøre det lurt for de arbeidsløse å fortsette å være uten arbeid, sjøl når kapitalistene trenger dem.

Vi kan også regne endel begrensninger på de kapitalistiske arbeidsgivernes «frihet» til å utnytte arbeidskraft som tiltak som etterhvert blir nødvendige for kapitalismen. Dette gjelder lovforbud mot barnarbeid, regulering av arbeidstida, ferielovgivning, og miljøbestemmelser. Slike krav er velferdskrav, som det ville være dristig av overklassen å hindre i lengden. Men de er samtidig viktige for at ikke arbeiderne skal slites ut, og bli lite produktive på grunn av helseproblemer.

Klassekampen

Velferdsordningene er *også* et resultat av det som de undertrykte i samfunnet, framfor alt *arbeiderbevegelsen*, har kjempa fram. I tidligere tider hadde folk flest som regel bruksrett til jord, eller fiskeretter, eller andre typer produksjonsmidler som de kunne forsørge seg med. De hadde også tettere familieband der forsørging var en plikt innafor familien og slekta.

Under kapitalismen har dette endra seg. Folks muligheter til å understøtte seg sjøl ved egen produksjon, er blitt utradert. Det store flertallet av befolkningen er eiendomsløse. Lønnstakere flest har ikke noe «å falle tilbake på». Riktignok fins privat forsørging og omsorg fortsatt i 1980-åras Norge. De hjemmearbeidende kvinnene er avhengige av mannens lønn. Mange får praktisk og økonomisk hjelp fra foreldre. Men alt i alt var forsørging og omsorg mer utbredt innafor det «gamle» familiesystemet.

Gjennom kapitalismens historie har det derfor vært reist krav om ordninger som kunne avhjelpe usikkerheten. Kampen for tiltak som syketrygd, ulykkesforsikringer, alderspensjon, helsestasjoner, tilskudd til ernæring for fattige, osv. har vært en av hovedstolpene i klassekampen under kapitalismen. Arbeiderbevegelsen har vært den viktigste politiske krafta i å kjempe fram slike velferdsordninger.

Taktiske innrømmelser fra herskerklassen

Bak velferdsordninger står også de strategiske behovene hos herskerklassen. Borgerskapet leder et samfunn der et overveldende flertall er eiendomsløse, uten reell makt i samfunnet eller over produksjonen. Det står hele tida overfor den truende muligheten at disse samler seg til en revolusjonær front. Hvordan unngå det?

En metode er «pisken»: Politi, overvåking, yrkesforbud, begrensninger på politisk og faglig aktivitet. Den andre metoden er mere «human», og i det lange løp en mindre påkjenning på samfunnsordninga. Det er tiltak som innlemmer arbeiderklassen i det kapitalistiske samfunnet, f.eks. tiltak som fjerner den grelleste nøden. Borgerskapets behov for å stagge arbeiderklassen har altså også vært en av kildene til velferdsstaten. Historia viser at i hvert fall den første fase i utbygginga av velferdsordninger sprang direkte ut av borgerskapets frykt for arbeiderklassen. «Den nye sosialpolitikken (i 1890-åra) ...,» skriver historikeren Per Fuglum i Cappelen's Norges Historie, bind 12. «...ville rette på misforhold som truet samfunnsordenen...» Reformene var inspirert fra Tyskland, som innførte forsikringsordninger for arbeiderne som «et middel til å dempe misnøyen i det tyske arbeidermiljø.»

Velferdsstatens framvekst har også hatt spesielle årsaker, som f.eks. *kopiering* av ordningene i andre land (som det heter i offentlige utredninger: «land det er naturlig å sammenligne seg med»). En annen begrunnelse er *militær*, ettersom befolkningens helse avgjør soldatenes kampdyktighet. Også forferdelse over fattigdom og sosial nød har ført til at kretser i den herskende klassen har ønska forbedringer som kan mildne kåra for vanlige folk. Borgerskapets politiske historie har en del eksempler på slike sosialreformatorer (f.eks. Johan Castberg).

Men som helhet er altså velferdsstatens framvekst først og fremst knytta til motsigelser og krav som sprang fram fra den kapitalistiske samfunnsordninga. Borgerskapet måtte ha velferdsordninger for helse, utdanning og livsoppholdelse for at tilstrekkelig og kvalifisert arbeidskraft skulle være tilgjengelig. Samtidig var velferdsordningene et krav fra arbeiderklassen, og et middel for de herskende sjiktene til å stabilisere herredømmet sitt.

STOPP OG TENK: Har ikke nestekjærlighet og idealisme vært viktig i framveksten av velferdsstaten?

Arbeiderbevegelsen har ikke alltid gått inn for statlige velferds-tiltak. I perioder har kampen sikta inn på å få i stand ikke-statlige tiltak leda av arbeidere. De ble ofte organisert av fagforeninger eller kooperativer. Arbeiderbevegelsen var skeptisk til de statlige tiltaka, fordi borgerskapet kontrollerte dem. Det har også vært reist krav om at eiendom skulle bli tildelt arbeiderne (kolonihager, utdeling av små gardsbruk, gratis statsjord for nyrydding) for at de skulle være i stand til å understøtte seg sjøl.

2.3. Statens vekst og statsmonopolkapitalismen

Den offentlige makta og statens klassekarakter

Velferdsordningene illustrerer marxismens teori om staten i klassesamfunnene. Hovedpoenget er at staten *ikke* er en organisasjon som står over og er nøytral i forhold til den økonomiske organiseringa og til klassene. *Samtidig som statsmakta har en viss sjølstendighet i forhold til kapitalismen, er den en del av den kapitalistiske samfunnsordninga.* Den offentlige makta er et *politisk instrument* som bevarer samfunns-systemet, dvs. den kapitalistiske samfunnsproduksjonen styrt av profittinteresser og beherska av kapitaleierne. Den offentlige makta er samtidig et *økonomisk instrument* som ordner det som er nødvendig for samfunnsøkonomien, og som de kapitalistiske bedriftene sjøl ikke kan produsere: Et anerkjent pengesystem, lovregulering av forholdet mellom kapitalistene, en arbeiderklasse som kapitaleierne kan utbytte, samferdsel for å bistå den kapitalistiske vareomsetninga, m.m.

Den veldige økninga i offentlig virksomhet kom først og fremst under monopolkapitalismen i dette århundret. Årsaken er at den kapitalistiske utviklinga i dette århundret vikla seg inn i ødeleggende motsigelser. De økonomiske krisene ble djupe. Konkurransen mellom konsernene nasjonalt og internasjonalt ble mer og mer intens. Klassekonfliktene trua samfunnsordninga. *Den moderne offentlige makta vokste fram steg for steg for å prøve å løse de vanskene som denne kapitalistiske utviklinga førte til.*

Slik er altså den offentlige makta oppstått av og for den kapitalistiske samfunnsordninga. Dette er *statens klassekarakter* - det at den er nøye knytta til kapitalismen og borgerskapets herredømme.

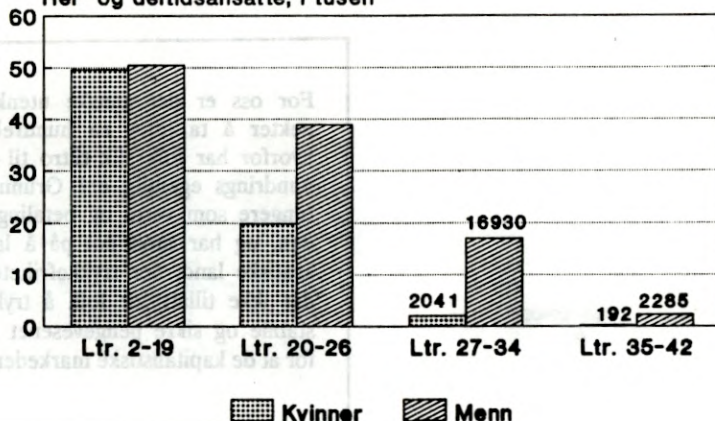
Det er ogsåpekt på at de sentrale, ledende posisjonene i det offentlige blir besatt av personer fra overklassen og borgerskapet. Mange av de velstående familiene i Norge har noen familiemedlemmer høyt i kapitalistiske bedrifter, andre i sentrale statsposisjoner. Noen personer går fra det ene til det andre, f.eks. fra Industridepartementet eller Oljedirektoratet til toppjobber i det private næringslivet. Slik er det altså langt på vei *det samme borgerlige sjiktet*, med felles familie, sosial bakgrunn og omgangskrets, som dominerer såvel de kapitalistiske konsernene som i det offentlige.

Dette *person- og familiefelleskapet* har betydning, men er ikke hele grunnen til statens klassekarakter. Det mest fundamentale er det statlige apparatets oppbygning og plassering i arbeidsdelinga i samfunnet. Statlige tiltak har motsigelsene i det kapitalistiske samfunnet som bakgrunn. Statsorganene er oppretta for å løse dem, på basis av et grunnprinsipp: Den kapitalistiske samfunnsøkonomiens fortsatte eksistens. Dette preger statsapparatet, hvilke kontorer og underavdelinger det består av, hvilke oppgaver det går løs på, og hvilke virkemidler det har.

Jo høyere lønnstrinn, jo færre kvinner

Lønnstrinnsplassering i staten i 1987

Høi- og deltidsansatte, i tusen

I ikke mindre grad enn de private kapitalistene utnytter det offentlige kvinnene som billig arbeidskraft.

Styringa av arbeidskraft og pengevesen

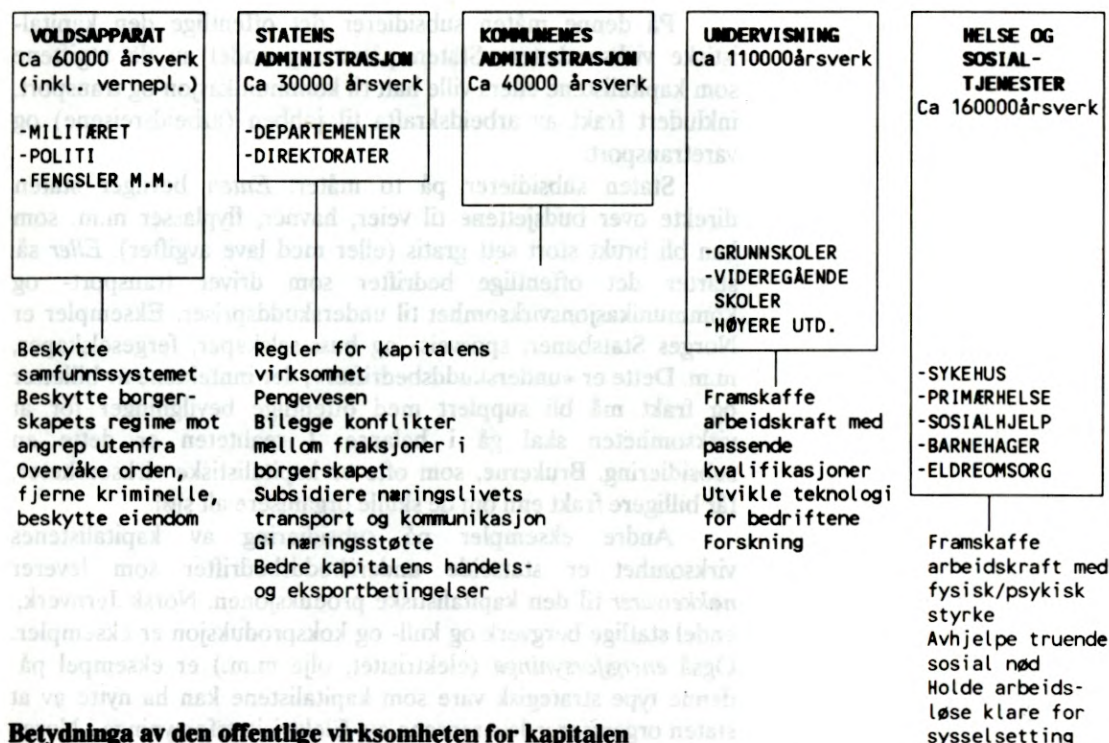
Statens rolle under kapitalismen har vært å regulere og styre to *grunnleggende* betingelser for den kapitalistiske virksomheten: *Arbeidskrafta og pengevesenet*.

Kapitalistisk produksjon trenger arbeidskraft, i tilstrekkelig omfang og med nyttige ferdigheter. Den må også være disiplinert og tilstrekkelig føyeelig til at produksjonen går sin gang. En rekke statlige virksomheter har betydning for denne styringa: Voldsapparatet håndhever lovene som sikrer den kapitalistiske samfunnsordninga, og er maktmidlet mot udisiplinerte og opprørske arbeidere. Velferdsordningene, som vi så over, sikrer «produksjonen» av arbeidskraft. Arbeidsmarkeds-etaten kanaliserer arbeidskrafta til arbeidsgiverne.

Dessuten griper staten direkte inn i konfrontasjonene mellom kapitalistene og arbeiderklassen når det gjelder lønn og andre klassemotsigelser. Norge har spesielt i tida etter den 2. verdenskrig fått et *statsstyrt klassesamarbeid*. Staten fjerner ikke klassemotsigelsene, men regulerer og kontrollerer dem, gjennom lover om arbeidsgivers og arbeidstakers plikter og rettigheter, lover om streiker og voldgift, Arbeidsrettsdomstoler, m.m.

Akkurat som arbeidskraft, er pengevesen en helt nødvendig forutsetning for kapitalistisk samfunnsøkonomi. Pengene trengs for å gjennomføre de millionene av kjøp og salg som foregår under kapitalismen. Penger trengs videre for å måle verdier, og for å «lagre» rikdom. Bare et statlig garantert pengevesen vil gi stabile pengeforhold. Svært tidlig i de kapitalistiske statenes historie ble pengesystemet et statsanliggende. En nasjonalbank (Norges Bank) fikk monopol på å lage mynter og sedler, og statsmakta bestemte at pengene er gyldige som betalingsmidler i hele landet. Staten lagde bestemmelser om banker, kjøp og salg, kontrakter, kreditt, renter osv. Alt dette er statlige tiltak som «smører» den kapitalistiske økonomien og tillater den å fungere.

For oss er det ganske utenkelig å tenke seg at en butikk nekter å ta imot en hundrekroneseddel som betaling. Men hvorfor har folk slik tiltro til denne «papirlappen» som jo en hundrings egentlig er? Grunnen til at en slik papirlapp kan fungere som verdi og betalingsmiddel, er at staten garanterer den, og har monopol på å lage dem. Sjøl i de mest demokratiske land, der trykkefriheten er garantert og anerkjent, er det ikke tillatt for folk å trykke egne pengesedler. Og dette stabile og sikre pengevesenet er av helt avgjørende betydning for at de kapitalistiske markedene skal fungere.

Betydninga av den offentlige virksomheten for kapitalen

Subsidiering av kapitalistenes virksomhet

For å støtte spesielle kapitalgrupper og næringslivsområder, gir den kapitalistiske staten direkte støtte og subsidier. Den norske staten ga f.eks. i slutten av 80-åra betydelige midler til skipsverftene, til eksportstøtte, og til teknisk forskning og utvikling som kapitalistiske bedrifter drar nytte av vederlagsfritt.

Etterhvert som den offentlige virksomheten øker, blir staten og kommunene sjøl viktige markeder for kapitalismen. Entreprenører og andre produsenter som får offentlige oppdrag, har gode tider. Mange kapitalister har slått seg opp på å fikse offentlige kontrakter. Derfor foregår det til stadighet intrigespill og bitre feider mellom kapitalgrupper om å sikre seg innflytelse over innkjøpene til statsapparatet og kommuneadministrasjonene.

Men *subsideringa* av kapitalistenes virksomhet har langt større omfang enn dette. Kapitalismen fører til en høy grad av samfunnsmessig arbeidsdeling, som dermed krever et velutbygd kommunikasjons- og transportsystem. Uten dette vil informasjon til kjøpere og selgere, og vareleveringa bli hindra. I alle kapitalistiske stater har samferdsel og kommunikasjon blitt viktige offentlige oppgaver.

På denne måten subsidierer det offentlige den kapitalistiske virksomheten. Staten påtar seg endel av de utgiftene som kapitalistene ellers ville hatt til kommunikasjon og transport, inkludert frakt av arbeidskrafta til jobben (arbeidsreisene) og varetransport.

Staten subsidierer på to måter: *Enten* bevilger staten direkte over budsjettene til veier, havner, flyplasser m.m. som kan bli brukt stort sett gratis (eller med lave avgifter). *Eller* så starter det offentlige bedrifter som driver transport- og kommunikasjonsvirksomhet til underskuddspriser. Eksempler er Norges Statsbaner, sporveis- og buss-selskaper, fergeselskaper, m.m. Dette er «underskuddsbedrifter», der inntektene av billetter og frakt må bli supplert med offentlige bevilgninger for at virksomheten skal gå i balanse. I realiteten er dette en subsidiering. Brukerne, som ofte er kapitalistiske virksomheter, får billigere frakt enn om de skulle organisere alt sjøl.

Andre eksempler på subsidiering av kapitalistenes virksomhet er statseide underskuddsbedrifter som leverer *nøkkelarer* til den kapitalistiske produksjonen. Norsk Jernverk, endel statlige bergverk og kull- og koksproduksjon er eksempler. Også *energiforsyninga* (elektrisitet, olje m.m.) er eksempel på denne type strategisk vare som kapitalistene kan ha nytte av at staten organiserer leveransene av. Elektrisitetsforsyninga i Norge er i all hovedsak offentlig (f.eks. Statkraft). Mange store kapitalistiske konserner i den kraftkrevende industrien får subsidiert tilførsel av elektrisitet.

Slik ser vi altså at den økte og omfattende offentlige virksomheten *i nesten alle tilfelle er direkte knyttet til å opprettholde og bedre profittmulighetene innafor den kapitalistiske sektoren.*

Den statlige økonomiske politikken

Vi har sett at det offentlige i enormt omfang bidrar til kapitalistenes profittvirksomhet, gjennom utdanninga og disiplineringa av arbeidskraft, reguleringa av pengesystemet, anlegg og drift av transport- og kommunikasjonssystemene, og energiforsyning, og andre direkte og indirekte subsidier til kapitalistenes virksomhet.

Ettersom den statlige virksomheten har slikt omfang, har styringa av den betydelig innvirkning på hvordan det går med den kapitalistiske økonomien. Dette er en annen viktig side ved statsmonopolkapitalismen: Staten prøver gjennom *økonomisk politikk* å stabilisere og bedre betingelsene for den kapitalistiske virksomheten. Politiske vedtak om offentlige investeringer, kreditt, renter, minstelønner, miljøkrav osv. er noen av virkemidlene i den økonomiske politikken. Sosialøkonomien er forsøk på å utvikle teorier som kan hjelpe makthaverne å påvirke utviklinga av kapitalismen.

Statens økonomiske politikk styrer ikke den kapitalistiske utviklinga, men påvirker endel av rammebetingelsene. Eksempler er statens forsøk på å kontrollere lønnsoppgjørene. Lønnslovene i 1988 og 1989 gjorde Norge til «en av verdens mest korporative stater når det gjelder lønnsoppgjør», ifølge en undersøkelse av to profesorer i sosialøkonomi (Dagens Næringsliv 1. mars 1989).

Statsmonopolkapitalismen og styringa av økonomien

I 1970- og 1980-åra har det vist seg ettertrykkelig at statsmonopolkapitalismen *ikke* er en regulert kapitalisme. Den statlige økonomiske politikken har ikke kunnet forhindre enorme kriseutslag, svær arbeidsløshet, valutaproblemer, m.m. Alt dette viser at den kapitalistiske sektoren, og dens indre utvikling, *dominerer* samfunnsøkonomien. *Kapitalismen blir ikke styrt av staten*. Sjøl de enorme statsapparatene som er vokst fram under statsmonopolkapitalismen er i bunn og grunn først og fremst *avhengig* av kapitalismen, og innretta på å *understøtte* kapitalistenes virksomhet.

Ideene om at det økonomiske systemet i Norge er en «blandingsøkonomi» blir begrunna med at statlige inngrep *kontrollerer* den kapitalistiske økonomien. Sjølsagt er det riktig at kapitalister ikke kan drive sin profittjakt uten å ta hensyn til de statlige reguleringene. Men avsnittene over har vist at disse reguleringene i bunn og grunn er tiltak for å støtte opp under *kapitalistenes profittjakt*.

Statsmakta i Norge har ikke herredømme over kapitalistenes virksomhet. I bunn og grunn er det de enkelte kapitalgrupper, deres investeringer, strategiske planer, produktutvikling osv. som styrer produksjonsmidlene. Resultatet blir ei samfunnsutvikling som oppstår av *summen* av hva alle de enkelte kapitalgruppene finner på for å sikre sine egne profittinteresser.

Statsmakta styrer ikke dette. Samfunnsutviklinga blir *ikke* planlagt, men fastlagt av hvordan kombinasjonen av alle de enkelte profittinteressene utvikler seg. Alt staten gjør er å påvirke endel av *rammebetingelsene* for den kapitalistiske sektoren. Hovedinnholdet i den statlige politikken under statsmonopolkapitalismen er å ta hensyn til de dominerende kapitalgruppene, og innrette politikken etter deres profittinteresser.

STOPP OG TENK: Filosofen Thomas Hobbes, som levde på 1600-tallet, mente at alle samfunn ble «alles krig mot alle» om det ikke kom en makt som ordna opp. Staten, mente Hobbes, har oppstått fordi menneskene forstår at de trenger styring. Derfor overdrar de makta til en hersker som står over de stridende partene i samfunnet, og er uavhengig av dem. Hva synes du om en slik teori?

To kjente sosialøkonomiske teorier er *keynesianismen* og *monetarismen*. Kapitalismen har alltid hatt en bølgeliknende utvikling. Oppgang, i form av større produksjon, mindre arbeidsløshet, økte lønner, har vært avløst av større eller mindre kriser, som før eller seinere går over i ny oppgang. Begge teoriene hevder at «riktig» statlig økonomisk politikk kunne stabilisere kapitalismen og motvirke krisene, men på hver sin måte. Keynesianismen vil bruke statsmakta til å styre *etterspørselen* i kapitalismen. I nedgangstider skulle staten utvide offentlig aktivitet og bidra til stabile lønner for å hjelpe kapitalistene til å selge varene. I oppgangstider skulle staten holde igjen. Dette ble kalt «motkonjunktur-politikk». Monetarismen trodde at statlig styring av pengemengden i samfunnet (trykking av penger, lån til bankvesenet fra nasjonalbanken osv.) var tilstrekkelig for å unngå kapitalistiske kriser. Keynesianismen var særlig populær fra 1945 til midten av 70-åra. Deretter brukte endel kapitalistiske land monetaristiske virkemidler. Utover i 80-åra ble det tydelig at ingen av teoriene gjorde statsapparatet i stand til å hindre konjunktursvingninger, høy arbeidsløshet og andre krisetendenser.

2.4. Det borgerlige demokratiet

Utgangspunktet i den borgerlige teorien om demokrati er at staten i seg sjøl ikke har noen klassekarakter. Den er et nøytralt instrument som kan bli brukt av ulike politiske retninger. Teorien handler først og fremst om *hvordan* statsledelsen skal bli utpekt, ikke om hva *innholdet* i politikken bør være. Tesen er at samfunnet får det «best mulig statsstyre» om det politiske systemet er kjennetegnet av: 1) Stemmerett for alle voksne. Hver person har en stemme, og hver persons stemme er like mye verdt. 2) Ytringsfrihet og organisasjonsfrihet, slik at det er fri meningsbrytning om politikken, og slik at alle politiske tendenser har lov til å organisere seg. 3) Statens høyeste organ skal være et representativt organ, valgt av innbyggerne, og representantene skal ha hele samfunnets vel som rettesnor. 4) Flertallet i det representative organet skal bestemme, men det skal beskytte mindretallets retter. 5) Statsstyringa skal i minst mulig grad gripe inn over innbyggerne, og innbyggernes bevegelsesfrihet, næringsfrihet, religionsfrihet osv. skal bli beskytta.

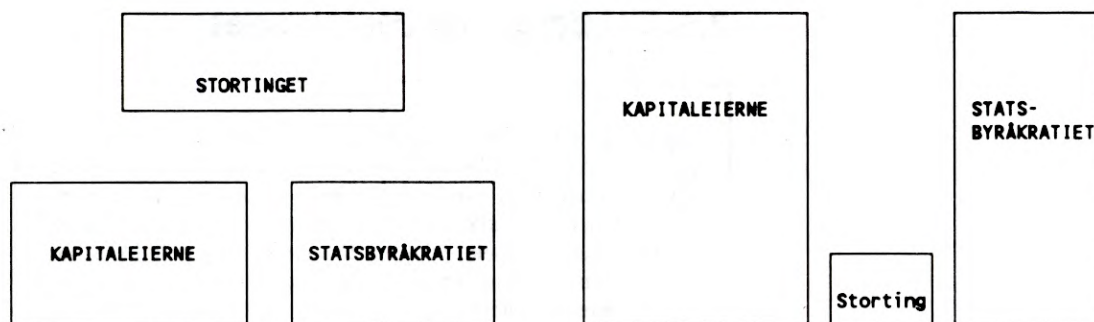
Det ideologiske overtaket

Teorien om det borgerlige demokratiet er en *kraftfull ideologi*. Ved et kongelig enevelde eller under fascistiske regimer er det tydelig at statsmakta er i henda på et lite sjikt i overklassen. Under det borgerlige demokratiet, som i Norge i nyere tid, virker det som om staten er styrt av folket. Kassadama og banksjefen har hver bare en stemme når det gjelder å avgjøre sammensetninga av Stortinget. I politiske rettigheter er ikke innbyggerne gradert i høy og lav, slik inntekt, utdanning eller posisjon er. I Norge kan også kommunister og andre revolusjonære komme til orde i aviser, og det er mulig å organisere nye politiske partier.

Hva er egentlig feil med det borgerlige demokratiet? Det borgerlige demokratiet er vel verdt å forsvare mot alle innskrenkninger. *Likevel er det borgerlige demokratiet en illusjon*. I denne delen skal vi ta for oss den *grunnleggende* kritikken av det norske politiske systemet.

Politikk og økonomisk makt

En avgjørende svakhet ved det borgerlige demokratiet er at det formelt øverste organet, Stortinget, i realiteten har svært liten makt. Samfunnsprosessene blir ikke planlagt og utformet i

To syn på forholdet mellom kapital og Storting

Stortinget, for så å bli iverksatt av andre underordna institusjoner i samfunnet. Stortingets rolle når det gjelder å avgjøre hva som skjer i det norske samfunnet er i virkeligheten svært begrensa.

Grunnen til dette er at det borgerlige demokratiet er basert på et skarpt *skille mellom politikk og økonomi*. Hvor ligger makta i samfunnet? Sjølsagt skjer maktutøvelse på mange plan. Stortinget er ikke uten muligheter, og Stortingets beslutninger preger samfunnet på endel felter. (Men som vi skal se, sjøl om beslutningene formelt blir tatt i Stortinget, blir de ikke reelt avgjort der.) Makta over hva slags samfunn som år for år utvikler seg i Norge, er djupest sett knytta til makta over produksjon og investeringer. Kapitaleierne, de som har det dominerende herredømmet over produksjonsmidlene og arbeidskrafta i samfunnet, avgjør 1) *hva* som produseres, 2) *hvordan* det skal bli produsert, 3) *hvem* som skal produsere, og 4) *hvor* det skal bli produsert.

Stortinget er et politisk organ, som opptrer alltid slik at det *ikke* streber etter å overta den direkte økonomiske makta i samfunnet. Samfunnsordninga er organisert slik at styringa av kapitalen skal være kapitaleiernes ansvar. Enhver nasjonalforsamling i et kapitalistisk samfunn som ville prøve å endre på det, vil i virkeligheten utfordre samfunnssystemet. På denne måten er de politiske organene innafor det borgerlige demokratiet i bunn og grunn *maktesløse*. De står på sida av den daglige maktutøvelsen som den kapitalistiske herskerklassen driver på med.

STOPP OG TENK: Er det Stortinget som avgjør: a) prisstigninga b) fordelinga mellom billige boliger og luksusboliger c) lønnsulikheten i samfunnet d) rentenivået e) antall arbeidsplasser i Nordland f) sammenslåinger og nedlegginger av bedrifter og arbeidsplasser.

Hvem innførte det borgerlige demokratiet?

Vi kaller det norske styresett et «borgerlig» demokrati. Men det er verdt å huske på at det borgerlige demokratiet bare et stykke på vei ble innført av borgerskapet! De politiske rettighetene og frihetene som fins i Norge i 1980-åra er ofte kjempet fram av arbeider- og kvinnebevegelsen, i kamp mot mektige grupper i borgerskapet.

I kampen mot adelsvelde og kongemakt sloss borgerskapet for «frihet»: Politisk frihet, religionsfrihet, næringsfrihet, nasjonal frihet. Hele denne fasen kaller vi den borgerlige revolusjonen. I Norge var hele 1800-tallet prega av denne kampen, men den begynte enda tidligere. I de kjente årstalla 1814, 1884 og 1905 skjedde viktige hendinger i denne kampen.

Men borgerskapet var *motstander* av «for mye» ytringsfrihet og organisasjonsfrihet. Marcus Thrane organiserte arbeidsfolk rundt 1850 i en svær opposisjonell bevegelse som kritiserte samfunnsordninga. Thranitterbevegelsen ble forbudt, og lederne satt i fengsel. Den framvoksende arbeiderbevegelsen måtte reise kampen for reell ytrings- og organisasjonsfrihet. De konservative delene av borgerskapet sto imot og ble pressa til å godta dem.

Like tydelig er borgerskapets *motstand mot det borgerlige demokratiet* når det gjaldt stemmeretten. Borgerskapet gikk først ikke inn for at alle var likeberettigete til å delta i valg. I Grunnloven fra 1814 fikk bare menn med eiendom stemmerett. Først etter omlag ett hundre år, med kampanjer og politisk kamp, fikk alle voksne stemmerett, i 1898 alle menn, i 1913 alle kvinner. Borgerskapet godtok denne utvidinga av stemmeretten fordi det regnet med at den kapitalistiske samfunnsordninga var så fast etablert at den ikke lot seg rokke av at flertallet av de stemmeberettigete var arbeidere.

Karakteristiske trekk i det kapitalistiske systemet sjøl var vanskelig å kombinere med begrensningene av stemmeretten. Kapitalismen er en *formell* likestilling mellom personer på markedet. Arbeider og kapitalist er begge «frie» til å inngå kontrakter om kjøp og salg av arbeidskraft og varer. Det var en sjølmotsigelse som var vanskelig å opprettholde, at de *politiske* rettighetene til arbeidsfolk skulle være innskrenka, når arbeiderne nødvendigvis måtte ha samme rettigheter til eiendom og til å inngå kontrakter. Etter at kvinnene fikk samme arverettigheter og ellers stort sett ble *juridisk* likestilt med menn, var det tilslutt også umulig å hindre deres politiske rettigheter.

Statsapparatet og det korporative maktsystemet

Valg avgjør sammensetninga av Stortinget. Stortinget bestemmer formelt over lover og bevilgninger, og godkjenner regjeringa, den *utøvende makta*. Parlamentarisme betyr at regjeringa trenger støtte i Stortinget for å fungere. Ved at Stortinget kan

Velgergaranti

En Arbeiderpartiregjering garanterer:

1. Redusere ledigheten til under 30.000. I løpet av fire år skal det skaffes arbeid til 150.000 flere. Ungdom under 20 år skal ha lovfestet rett til arbeid eller utdanning.
2. Fordoble antallet nye barnehageplasser til 10.000 i året. Svangerskapspermisjon med lønn økes fra 18 til 30 uker. Barnetrygden økes sterkt. Ordningen med ekstra barnetrygd til aleneforeldre gjeninnføres.
3. Senke rentene og øke nedbetalingstida i Husbanken fra 30 til 40 år. Særskilt lån på 100.000 til de unges første bolig.
4. Stanse planene om privatisering av sykehus. De 2.500 tomme sykehussengene tas i bruk. Utbyggingen av sykehjem tredobles. Helsetilbudet og eldreomsorgen gjøres bedre, med mer penger til fylker og kommuner.
5. Rett til pensjon fra 64 år for yrkesaktive. Den alminnelige pensjonsalderen senkes til 66 år.

DETTE KAN NORGE KLARE
DETTE HAR VI RÅD TIL.
HMS VI VIL
SKAL VI IKKE SATSE
PÅ FRAMTIDA?

**Arbeider
partiet**

kaste regjeringa, dvs. den øverste ledelsen av det mektige statsapparatet, eksisterer det *formelle* muligheter for at Stortinget kan sette igjennom viljen sin.

Men analyser av de *virkelige* maktforholda viser at maktkjedene slett ikke går fra velgerne, gjennom partiene og representantene, til vedtak i Stortinget. Denne makt-«kanalen» er nesten uten betydning. Det finnes derimot to kanaler *utafor* velgere-partier-representanter som har den reelle innflytelsen.

Disse to «utenomparlamentariske» kanalene er *statsbyråkratiet*, og *de store næringsorganisasjonene*. Den reelle utforminga av politikken og vedtaka blir i stor utstrekning gjort av organer der statsbyråkrater og de «viktige» næringsinteressene veier tungt. Slike interesser er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO, en sammenslåing av Arbeidsgiverforeninga, Industrieforbundet og andre kapitalorganisasjoner), Bankforeninga, LO, Bondelaget m.m.

Dette nettverket av komiteer, utredningsutvalg og forberedelsesorganer kalles det *korporative* systemet. Det er også blitt kalt «toppenes fellesskap» (av historikeren Edvard Bull), ettersom det er et system der de med makt og toppposisjoner i kapitalistiske konserner, næringsorganisasjoner og offentlige organer i *fellesskap* utformer vedtakene.

Tomme løfter og valgflesk (her med finansminister Gunnar Berge som griserøkter) preger det borgerlige formaldemokratiet. Se på APs velgergaranti fra 1985 og sammenlign med hva som skjedde!

Er det kapitalinteressene som blir påvirket av statsbyråkratiet og politikerne innafor de korporative kanalene, eller omvendt? Eller kort: Er det staten som underlegger seg kapitalen? Eller kapitalen som underlegger seg staten?

Basis for den statlige politikken er det kapitalistiske næringslivet, sammensetninga av det, hva som skaper størst problemer for avkastninga osv. Slik dominerer kapitalens problemer de tiltaka som blir iverksatt av de politiske organene. Det korporative systemet betyr i hovedsak at de store kapitalinteressene får en mer direkte tilgang til statsmakta. De er *premissgivere* (leverer informasjon og løsningsforslag). De kan med færre omveier påvirke lovgivning og bevilgninger som gjelder deres interesser. Men de statlige beslutningene er likevel ikke direkte underlagt kapitaleiernes interesser. Den mektige statsadministrasjonen preger også dette systemet. Den megler mellom ulike kapitalinteresser, og har i mange saker egne interesser de framhever.

Formaldemokratiet

Det borgerlige demokratiet er et «representativt styre». Velgerne peker ut representanter til det høyeste organet i statsstyringa. Valgordninga er oftest urettferdig, og som regel innretta for å hindre opposisjonelle grupper å komme til. Men uansett valgordning er det ikke folket direkte som styrer. Hele

ordninga er basert på at folk flest blir pressa i bakgrunnen. De deltar som *velgere*, vanligvis hvert annet år. Forøvrig er de stort sett anonyme og utafor det politiske livet. Den daglige virksomheten i de politiske organene har de ikke noen innflytelse på.

Det borgerlig-demokratiske politiske styresettet er altså et formaldemokrati, ikke et reelt folkestyre. Systemet er «konstruert» slik at folket *ikke* kontinuerlig er med i styringa. Det er ikke et aktivt demokrati, der folk flest er engasjert og mobilisert.

Dette har konsekvenser på flere måter, blant annet for dem som er valgt. Stortingsrepresentantene er skjermet fra «folket». Kontakten med velgerne er mager for dem som er blitt valgt. Representantene kommer inn i et system der de har hyppige kontakter med de mektige i samfunnet, i statsadministrasjon og storkonserner. Når valgperioden går ut, står mulighetene som regel åpne for godt betalte retrettstillinger innafor toppsjiktet i samfunnet. Dette er miljøet rundt representantene, og overfor dem, ikke overfor folk flest, er det representantene føler ansvar.

Teorien om det borgerlige demokratiet gjorde det til et viktig poeng at representantene ikke skulle ha for nær kontakt med velgerne. Representantene skulle nemlig etter beste evne ta hensyn til helheten og fellesskapet, og ikke være utsatt for stadig press fra særinteresser blant velgerne. Derfor var valgperiodene lange, representantene skulle samles store deler av året, atskilt fra sitt lokalmiljø, og velgerne hadde ikke rett til å trekke tilbake representanten de hadde valgt (ingen «tilbakekallingsrett»). I praksis førte dette til at representantene kom under sterk påvirkning fra de mektige interessegruppene, særlig kapitalinteressene, som er organisert i hovedstaden. Dette er blitt det daglige omgangsmiljøet der de får sine impulser, mens lokalbefolkningen som valgte dem, er fjernt unna.

Er demokratiet utvida?

At det borgerlige demokratiet var et formaldemokrati, som passiviserte innbyggerene politisk og skapte avstand mellom velgere og vedtak, var tydelig for mange. Innafor systemets rammer har det vært forsøk på å «utvide» demokratiet: Kommunestyre (opprettet allerede i 1837), bydelsutvalg i storbyer som Oslo, bedriftsforsamlinger, offentlig oppnevnte representanter i bankenes representantskap, foreldreutvalg ved skolene, tillitsmannsutvalg i militæret osv. Dette er eksempler på at folk fra grunnplanet blir dratt inn i styringa av kapital og samfunnsinstitusjoner.

Slike tiltak har ikke betydd noen viktig utviding av demokratiet. I bedriftsforsamlingene og bedriftsstyrene har det f.eks. alltid vært eierne som har hatt flertallet. Størst betydning har kommunestyrene hatt. I begynnelsen av dette århundret hendte det ikke sjelden at kommunene gikk foran med å innføre trygder og organisere velferdstiltak i lokalsamfunnet. I nyere tid har kommunene i praksis mangla økonomiske ressurser, og de er underlagt stramme krav og påbud fra statens side, som hindrer handlefriheten deres.

Partisystemet

Innafor det borgerlige demokratiet skulle de politiske partiene uttrykke folkets virkelige interesser. De større partiene i Norge har i etterkrigstida først og fremst stått for varianter av hvordan politikken skulle bli tilpassa den kapitalistiske samfunnsordninga. Ingen av de større politiske partiene i Norge utgjør noen fundamental opposisjon mot samfunnsordninga. Likefullt er de tildels *klassepartier*, med velgergrunnlag hovedsakelig i en klasse. I Norge har Høyre alltid vært byborgerskapets parti, Senterpartiet har vært partiet for de mellomstore og større bøndene. I Arbeiderpartiet var innslaget av arbeidere stort, mens SV spesielt har offentlig ansatte mellomlag som sosial basis. Partiene står for noen av de nære interessene for den samfunnsklassen som velger dem.

Samtidig er de *lojale mot den herskende samfunnsordninga*. Derfor opptre de mot sin «egen» klasse når overordna krav fra den kapitalistiske utviklinga krever det. Partier som innehar regjeringsmakta står ofte for tiltak som direkte svekker interessene til den klassen partiet representerer. Dette gjelder sjølsagt mest de partiene som har en sosial basis blant undertrykte klasser. Typisk er Arbeiderpartiet, som av hensyn til det kapitalistiske systemet angriper levekåra til sitt eget velgergrunnlag. Også når Senterpartiet har sittet i regjeringsposisjon har de gang på gang ramma småbøndene og distriktsinteressene.

Enda skarpere enn utelukkinga av arbeiderklassen, har det borgerlige demokratiet utelukka *kvinnene*. Den politiske eliten, partiledelsene, de toneangivende politiske journalistene, topplederne i stat, LO og næringslivsorganisasjoner, har alltid vært mannsdominert, og er det fortsatt. Partiene (inkludert AP og NKP) hadde lite innslag av kvinner. Det tok lang tid før kvinnene kom inn i Stortinget og kommunestyre i særlig antall. Først fra midten av 1970-åra fikk partier for første gang kvinnelige ledere (som Berit Ås, SV, Gro Harlem Brundtland, AP, og Kjersti Ericsson, AKP(m-l)).

Sjøl Høyre, med et velgergrunnlag blant mange småkapitalister og høyere funksjonærer, kommer i denne motsigelsesfylte situasjonen når de stiller hensynet til de store eksportkonsernene over alt annet.

Partiene har dessuten interesse av å ikke ha for sterk tilknytning til sin egen «klassebakgrunn», fordi det snevrer inn velgerpotensialet. De søker å bli *folkepartier*, og innretter ofte standpunktene for å vinne stemmer.

Partiene er *udemokratiske* organisasjoner. De blir styrt av de sentrale heldagspolitikkerne, Stortingsrepresentantene, og partikontoret. De fleste medlemmene er passive. Partiene er altså prega av en byråkratisk sentralisme: Partibyråkratiet dominerer, og utformer politikken uavhengig av medlemmene.

På enda flere måter har partiene betydning for den politiske stabiliteten. De er *ideologiske* instrumenter, som bidrar til å spre myten om at valg avgjør samfunnsutviklinga under kapitalismen. Partiene er også *sikkerhetsventiler* for det borgerlige klasseherredømmet. Partiene og valgsystemet representerer en mulighet for at opposisjon kommer til uttrykk. For det herskende sjiktet er dette nyttig, fordi de kan tilpasse politikken hvis kritikken blir truende sterk. Dessuten er politikken og partisystemet en spesiell *rekrutteringskanal* inn i borgerskapet, som tjener til å kjøpe opp folk. Også progressive representanter blir prega av systemet med isoleringa fra folk, den spesielt gode lønna, og de gode pensjonsvilkåra som skaper avstand til det miljøet de kommer fra.

Massemedia og det borgerlige demokratiet

Den offentlige og saklige debatten, beskytta av ytringsfriheten, skulle være et nøkkel-ledd i det borgerlige demokratiet. Massemedia (aviser, ukeblad, radio, fjernsyn) skulle være instrumenter for meningsdanninga, og gjøre velgerne istand til å ta fornuftige standpunkter og velge de beste representantene.

Under kapitalismen har massemedia aldri fungert slik. Spesielt under statsmonopolkapitalismen har massemedia blitt en vare, som er styrt av kapitalinteressene, og produseres for salg med mest mulig profitt.

I Norge i 1980-åra var nær sagt alle aviser (bortsett fra noen mindre, som Klassekampen, Ny Tid, Dag og Tid, Friheten osv.) *reklameorganer* eller *løssalgsaviser*. Det samme gjaldt det store ukebladene (Se og Hør, Norsk Ukeblad, Vi Menn m.m.). I reklameorganene er hovedparten av inntektene fra annonser og reklame. I praksis er avisenes redaksjonelle linje sterkt dominert av annonsørenes interesser, og annonsørene er framfor alt kapitaleiere (fabrikker, reisebyråer, supermarkeder, varehuskjeder).

NRK-monopol på fjernsynssendinger i Norge ble smadra i 1980-åra av satelittsendingene.

Den politiske hovedtendensen til disse store reklameorganene i Norge er enten direkte på høyresida i politikken, eller «upolitisk» (noe som alltid betyr sterk lojalitet over den kapitalistiske samfunnsordninga). I praksis må det bli slik, ettersom de store kapitaleierne vil slutte å annonsere om avisa eller ukebladet ble kritisk til kapitaleierne. Sjøl om Arbeiderpartiet i mange valg etter krigen har hatt over 40 % av stemmene, har Arbeiderpartiets aviser *aldri* hatt spesielt stor betydning. Grunnen er enkel nok: Kapitaleierne har følt større samhörighet med de åpent borgerlige avisene, og favorisert dem med annonser.

Løssalgsavisene har noe andre inntekter. De baserer seg mindre på annonser og abonnemeter, og mer på at dagens utgave skal bli noe folk vil kjøpe, istedet for de konkurrerende løssalgsorganene. Dette gjør disse avisene til spekulasjonsorganer, som satser på et innhold som skal pirre og hisse opp. De store forsideoppslagene om mord, voldtekt, ulykker, kjendisers brylluper og skilsmisser, sport, TV og nakne kvinnekropper tjener til å få opplaget i været.

Med slike massemedia er vilkåra for at massemedia skal fungere som saklige forum for åpne debatter ikke til stede. Enkelte journalister kan komme til med avsløringer og bra samfunnsinformasjon, og enkelte reelle debatter blir ført. Men i praksis har dette drukna i alt det andre massemedia har stått for.

Radio og TV fungerer også for det meste slik. Så lenge NRK hadde «monopol i eteren» var NRK teoretisk i stand til å fungere mer uavhengig av markedskrefter og løssalg. Det forekom også tendenser til folkeopplysning, avsløringer og allsidig debatt. Men i praksis utvikla NRK seg til et statsstyrt organ. Dagsrevyen blir med rette kalt «Statsrevyen», der de herskende fraksjonene har fri adgang. Den åpne konkurransen i eteren (satelitt-TV, fri adgang for kabelselskaper m.m.) har tatt vekk NRK-monopolet. Det er mulig at det blir reklamefinansiering også av statens egen kringkasting, og dermed vil også dette massemediet komme inn i samme avhengighetsforhold som reklame- og løssalgsorganene.

Tradisjonelt har avisene i Norge, til tross for at de har vært styrt av markedskreftene (enten annonsørenes interesser, eller løssalgskjøpernes lyster), vært uavhengige institusjoer. I 1980-åra har sterke kapitalinteresser også kasta seg over avisene, ikke i første rekke for å sikre seg herredømmet over den informasjonen massemedia sprer, men av rene profitthensyn. På denne måten er det bygd opp monopolendenser i avisverdenen som ikke eksisterte før. Når store kapitalinteresser ikke bare indirekte kontrollerer gjennom hvor de plasserer annonser og reklame, men direkte ved å eie media, blir mulighetene for å en uavhengig kritisk presse enda mindre.

Det borgerlige demokratiet oppsummert

Ideologien om det borgerlige demokratiet tar et idealistisk utgangspunkt. Alle mennesker skal være likeverdige, og de skal få like stor innflytelse ved at hver person har en, og bare en, stemme. Om noen får mer innflytelse enn andre, skal det skyldes at de har bedre argumenter og får flere med seg.

Men i det kapitalistiske samfunnet er ikke folk like.

På den ene sida står en mektig overklasse. De disponerer kapital og pengerressurser, de har lett adgang til utdanning og andre institusjoner som gir kvalifikasjoner, de kommer lett inn i massemedia, de kan kjøpe seg ansatte som jobber politisk for dem, de kan bruke økonomiske ressurser for å lage politisk innflytelse, de kan tvinge fram sin vilje overfor valgte organer fordi de kontrollerer arbeidsplasser, investeringer, og massemedia.

Flertallet er «vanlige» folk, uten noen av disse ressursene som bakgrunn. De har ikke samme selvfølgelig plass i utdanningsvesenet, debattene, og massemedia. Skal de bygge organisasjoner, må de møysommelig skape dem gjennom medlemskontingenter, uten mulighet til store bevilgninger fra kapitalsterke bedrifter. De kan ikke kjøpe seg innflytelse, fordi de mangler ressurser. De vet at kritikk og opposisjon blir overvåket, og represalier i forskjellige former, fra yrkesforbud (arbeidsgiverne benytter makta si over arbeidsplassene til å hindre folk arbeid) til fengling kan være resultatet når vanlige folk prøver å blande seg inn i den politiske kampen.

Det borgerlige demokratiet, tross den «fine» teorien, har i praksis vært en politisk styreform som lar den kapitalistiske utbyttinga og borgerskapets herredømme fortsette trygt. De politiske organene har aldri grepet grunnleggende inn overfor den mest avgjørende maktutøvelsen i samfunnet, anvendinga av kapitalen. Formaldemokratiet, det korporative systemet, og den forvrengte meningsdanninga gjør at det borgerlige demokratiet aldri har ført til at en «ekte» folkevilje kommer til uttrykk i samfunnsstyringa.

Hva er derfor det borgerlige demokratiet? Det er ikke et folkestyre, men en politisk overbygning i de kapitalistiske samfunnene som først og fremst har to konsekvenser. For det første skaper det *legitimitet* (oppslutning, anerkjennelse) om den herskende samfunnsordninga. For det andre er det en mekanisme som løser *motsigelser i den herskende klassen* slik at «toppene» kan komme fram til felles beslutninger.

STOPP OG TENK: Kan det tenkes at det blir valgt et flertall Stortingsrepresentanter som går inn for at Stortinget overtar den økonomiske makta i samfunnet? Hva vil i så fall skje?

I dette kapitlet har vi....

- slått fast at voldsapparatet fortsatt er kjerna i den norske staten
- undersøkt hvordan velferdsstaten har vokst fram som et nødvendig apparat for kapitalismens fortsatte herredømme
- sett at den offentlige virksomheten har vokst fram for å understøtte kapitalistisk virksomhet
- vist at det politiske systemet er prega av et skille mellom politisk og økonomisk makt, og at de politiske organene ikke styrer samfunnsøkonomien
- hevdet at demokratiet er et formaldemokrati, og at hverken partier eller massemedia sikrer at folk styrer

Dette er kapittel 2 i studieboka

«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».

Øvrige kapitler kan lastes ned fra

<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>